

Horyzonty Polityki
2021, Vol. 12, N° 39

KAMIL OLENDER

<http://orcid.org/0000-0001-9322-0915>

Uniwersytet Wrocławski
kamil.olender@uwr.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.1993

Globalne procesy erozji demokracji w perspektywie czynników politycznych, społecznych i medialnych

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Próba przedstawienia problemu erozji demokracji w perspektywie czynników politycznych, społecznych i medialnych oraz weryfikacja ich zasięgu globalnego na przykładzie ruchów populistycznych w Polsce i na Węgrzech.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problemem badawczym jest proces autokratyzacji w kontekście rosnącego zainteresowania ruchami populistycznymi w wielu państwach na całym świecie. Dla zweryfikowania celu posłużono się redukcjonistyczną metodą analizy i konstrukcji logicznej, w której zbadano występowanie pojawiających się w literaturze aspektów pod kątem ich występowania w obu krajach.

PROCES WYWODU: Zreferowano bieżącą sytuację polityczną na świecie. Następnie wyeksplifikowano trzy kluczowe czynniki destabilizujące demokracje na świecie: polityczne, społeczne i medialne, by ostatecznie opisać, jak w połączeniu wpływają one na globalne procesy erozji demokracji.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Wykazano, że czynniki te mają charakter globalny oraz wskazano na ich sprzężenie i wynikowość, służące w konsekwencji pogłębieniu polaryzacji poprzez wspieranie poglądów populistycznych, co może być przyczyną poważnych skutków politycznych i zmniejszenia poparcia dla demokracji w przyszłości.

Sugerowane cytowanie: Olender, K. (2021). Globalne procesy erozji demokracji w perspektywie czynników politycznych, społecznych i medialnych. *Horyzonty Polityki*, 12(39), 89-104. DOI: 10.35765/HP.1993.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Opisywane czynniki i zależności między nimi powinny prowadzić do głębszej refleksji aktantów oraz obserwatorów polityki względem skutków komunikatów medialnych w dłuższej perspektywie czasowej.

SŁOWA KLUCZOWE:

demokracja, władza, media, populizm

Abstract

GLOBAL PROCESSES OF DEMOCRATIC EROSION
IN THE PERSPECTIVE OF POLITICAL, SOCIAL
AND MEDIA FACTORS

RESEARCH OBJECTIVE: An attempt to present the problem of the erosion in democracy in the perspective of political, social and media factors along with verification of their global reach based on example of populist movements in Poland and Hungary.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The researched problem is the autocratization process in the context of the growing interest in populist movements in many countries around the world. To verify the goal, a reductionist method of analysis and logical construction was used, in which the occurrence of aspects appearing in the literature was examined in terms of their occurrence in both countries.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The current world political situation was presented. Then, three key factors destabilizing democracies in the world were exposed: political, social and media to finally describe, when combined, their influence on global processes of democracy erosion.

RESEARCH RESULTS: It was indicated that these factors are global in nature and their linkage and resultant have been shown, which in turn serve to deepen polarization by supporting populist views, which may cause serious political consequences and reduce support for democracy in the future.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The described factors and dependencies between them should lead to deeper reflection of actors and policy watchers in relation to the effects of media messages in the long term.

KEYWORDS:

democracy, authority, media, populism

WSTĘP

Problemem badawczym, który podejmuje niniejszy artykuł, jest proces autokratyzacji w kontekście rosnącego zainteresowania ruchami populistycznymi w wielu państwach na całym świecie (zob. np. Eatwell, Goodwin, 2020).

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia problemu erozji demokracji w perspektywie czynników do tego prowadzących wraz ze zweryfikowaniem, czy występują one lokalnie, czy też ich działanie ma zasięg globalny. Dla osiągnięcia tak przyjętych założeń dokonano przeglądu badań i analiz z tego zakresu oraz wyróżniono trzy kategorie opisywanych czynników (polityczne, społeczne i medialne), wpływających na osłabienie demokracji poprzez m.in. wzmocnienie ruchów populistycznych, oraz zbadano, czy i jak realizowane są one w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej – w Polsce i na Węgrzech. Erozja demokracji rozumiana jest jako wzrost zainteresowania wyborców partiami populistycznymi, postępująca autokratyzacja rządów, a także ograniczanie poszczególnych praw obywatelskich lub funkcjonowania instytucji demokratycznych. Nieodłącznym elementem związanym z tym zagadnieniem jest pojęcie populizmu, któremu w literaturze przedmiotu poświęcono już wiele miejsca (np. Lipiński, 2020; Pierzchalski, Rydliński, 2017; Stępińska, 2020). Na potrzeby artykułu przyjmuje się konstruktywistyczne (Burr, 2003, s. 46-62) ujęcie skoncentrowane na komunikacji, a więc na realizacjach dyskursywnych w tym zakresie, co z kolei jest zasadne z perspektywy analizowanych czynników.

METODA

Odpowiednią realizację wyznaczonego celu osiągnięto poprzez zastosowanie metody analizy i konstrukcji logicznej w ujęciu redukcjonistycznym, a więc poprzez analizę opisywanych w literaturze strategii podmiotów politycznych dystansujących się od modelu demokracji pośredniej, faktycznych i potencjalnych skutków tych działań oraz towarzyszących im mechanizmów dekomponujących systemy partyjne. Literatura przedmiotu w dużej części dotyczy opisu sytuacji z perspektywy USA, jednak brakuje precyzyjnych

zestawień tych czynników w odniesieniu do sytuacji poszczególnych krajów. Efektem tych rozważań będzie próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy opisywane tendencje mają jedynie charakter lokalny i są w znaczącej mierze niezależne, czy też są one efektem globalnych procesów erozji demokracji liberalnych, zachodzących także w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Pojęcie demokracji liberalnej stosowane jest za Rogerem Eatwellem i Matthew Goodwinem (2020) w ujęciu związanym systemowo z liberalizmem zarówno gospodarczym (wiara w kapitalizm, zglobalizowana ekonomia), jak i społecznym (prymat mniejszości).

Dla osiągnięcia założonego celu przyjęto, że analizie poddana zostanie sytuacja polityczna w Polsce i na Węgrzech, a przesłanką wybrania właśnie tych państw jest częste powoływanie się na nie w literaturze naukowej w kontekście kryzysu demokracji ostatnich lat (np. Drinóczy, Bień-Kacała, 2019; Jaskulski, 2016; Schmidt, 2018).

Na potrzeby badania określony został także zakres czasowy obejmujący ostatnie dziesięciolecie, czyli okres prezydentury Donalda Trumpa, często analizowany w kontekście kryzysu demokracji (np. Ross, 2020; Eatwell, Goodwin, 2020), kampanię wokół referendum w sprawie uchodźców na Węgrzech oraz wybory parlamentarne w Polsce.

TŁO

Z jednej strony kolejne rankingi niezmiennie od lat pokazują, że Norwegia, Dania, Szwecja, Islandia wymieniane są jako te państwa, które mogą poszczycić się najwyższymi wskaźnikami demokracji na świecie. Widoczne jest to zarówno w kolejnych badaniach na temat światowej kondycji demokracji (np. *democracy index* przygotowywany przez zespół The Economist Intelligence Unit (2020) czy raporty publikowane przez międzynarodowy zespół badawczy, tworzący Instytut V-Dem (2021)). Z drugiej strony obserwuje się stopniowe obieranie przez część krajów kursu alternatywnego wobec znanych modeli władzy ludu. Wygrana Donalda Trumpa w USA, rządy Viktora Orbana na Węgrzech, prezydentura Recep Tayyipa Erdoğan w Turcji czy wreszcie Brexit są często zestawiane jako przykłady zachwiania wiary społeczeństw w realizowany

dotychczas model demokratyczny (por. Blombäck, 2020; Müller, 2017; Diamond, 2019).

Choć samo poparcie dla demokracji pośredniej wśród obywateli większości państw na świecie jest bardzo wysokie (w USA i Europie średnio tylko co dziesiąta osoba nie jest zwolennikiem demokracji) (Wike i in., 2017), Instytut V-Dem (2021) zaobserwował istnienie niepokojących trendów. Wykazał w raporcie stanu demokracji za rok 2020, że średni poziom demokracji na świecie obniżył się do notowanego ostatnio w 1990 roku, a do jego znacznego spadku przyczyniła się postępująca autokratyzacja Indii, centralnej Azji, Ameryki Łacińskiej czy też Europy Wschodniej. Śledząc rozwój bieżącej sytuacji w takich krajach, jak: Polska, Węgry, Turcja, Wielka Brytania, Włochy, Stany Zjednoczone, a w pewnym stopniu także Niemcy i Hiszpania, trudno nie odnotować pewnych podobieństw w dyskursie oraz w strategii poszczególnych podmiotów politycznych, głoszących bezpośrednio lub pośrednio antydemokratyczne postulaty, związane chociażby z częściowym demontażem systemu lub instytucji konstytucyjnych (zob. Levitsky, Ziblatt, 2018). Destabilizacja systemów partyjnych i w pewnych przypadkach także struktur państwowych wiąże się, zdaniem autora, z zaistniałymi czynnikami wzmacniającymi ruchy populistyczne, które po analizie literatury można zebrać w trzy wiodące obszary: polityczne, społeczne oraz medialne. W dalszej części artykułu zostaną one kolejno eksplifikowane.

CZYNNIKI POLITYCZNE

Pierwszy z czynników dotyczy bieżącego sporu politycznego w zakresie zarówno strategii, jak i głoszonych tez, a w konsekwencji także ich wpływu społecznego. Politycy w ramach stopniowej, aczkolwiek zdecydowanej polaryzacji, podejmują chętnie tematy, które dają im możliwość budowania wspólnoty wartości wokół reprezentowanych ideologii (lub ich wybranych postulatów). Nierzadko reprezentanci owych opozycji bipolarnych, aby utrzymać zainteresowanie elektoratu i wyrazistość własnego ugrupowania, przekraczają kolejne granice debaty publicznej poprzez rozszerzanie tzw. okna dyskursu, tudzież zabieg przeramowania (*reframing*), zmiany semantyki w obszarze językowym (Lakoff, 2006).

Steven Levitsky i Daniel Ziblatt dokonali złożonej analizy historii rządów USA oraz zestawiają amerykańską bieżącą sytuację polityczną z przykładami państw popadających w ostatnich latach w rządy antydemokratyczne (Levitsky, Ziblatt, 2018). W swoich rozważaniach rozwinęli propozycję Juana Linza dotyczącą stworzenia testu, zestawu kryteriów pozwalających określić kierunek antydemokratyczny poszczególnych aktorów sceny politycznej. Badacze postulują zaimplementowanie w tym celu czterech znaków behawioralnych autorytarnego charakteru analizowanego aktanta. O natężeniu poszczególnych cech decyduje ich zdaniem potwierdzenie występowania którejkolwiek ze opisanych w badaniach postaw. Do centralnych czterech wskaźników autorytarności autorzy zakwalifikowali:

1. odrzucenie lub słabe przywiązanie do demokratycznych reguł gry (np. odrzucenie lub marginalizacja konstytucji, podważanie wyników wyborów),
2. odmowę uznania oponentów za pełnoprawnych i legalnych przeciwników,
3. popieranie lub tolerowanie przejawów przemocy,
4. gotowość do ograniczenia różnych swobód obywatelskich, w tym pluralizmu mediów (Levitsky, Ziblatt, 2018, s. 30-35).

Autorzy odnotowują obecność wszystkich czterech wskaźników w okresie prezydentury Donalda Trumpa, jednak wiele zbieżności z autorytarnością można wskazać także w przypadku Polski i Węgier. Rządy obu krajów podważają demokratyczne reguły poprzez przejmowanie kontroli nad trybunałami stojącymi na straży konstytucji, wpływają (choć w różnym stopniu) na przebieg wyborów (w Polsce bez zapewnienia odpowiedniego procesu legislacyjnego przesunięto i zorganizowano wybory prezydenckie w 2020 roku, na Węgrzech zmieniono zasady wyborcze poprzez zmianę konstytucji) oraz nie stosują się do równego traktowania przedstawicieli opozycji (w Polsce obserwuje się faworyzowanie przedstawicieli obozu rządowego w czasie przemówień sejmowych, dopuszczając ich do głosu bez zastosowania odpowiedniego trybu, na Węgrzech w związku ze zmianami w konstytucji zdelegalizowano Węgierską Partię Socjalistyczną). Kolejne lata obu rządów, a także panująca w 2020 roku pandemia, ujawniły działania mające na celu ograniczenie swobód obywatelskich: stopniowe ograniczanie pluralizmu

mediów (Repucci, 2020), ograniczenia w prawie o zgromadzeniach czy tłumienie (zdelegalizowanych) protestów.

W mniejszym stopniu występuje stosowanie przemocy i dotyczy głównie elementów gry politycznej i zaostrzenia się dyskursu względem pewnych grup społecznych – w Polsce stosowana jest werbalna dyskredytacja uczestników Strajku Kobiet, czy choćby wobec mniejszości seksualnych, natomiast na Węgrzech wciąż obecne jest wrogie odnoszenie się do imigrantów, co widoczne było przy okazji komentarzy dotyczących dwójki studiujących tam obywateli pochodzenia irańskiego, będących pierwszymi osobami, u których stwierdzono obecność COVID-19 (Merkovity i in., 2021, s. 2).

Eatwell i Goodwin wskazują na globalny trend rodzenia się orientacji politycznej określanej mianem narodowego populizmu. Termin wydaje się dobrze oddawać notowane tendencje związane z wykorzystywaniem do osiągania celów politycznych nastrojów narodowościowych i postaw patriotycznych w wielu krajach. Jako ugrupowania stanowiące egzemplifikacje opisywanych postaw wymienia się m.in. Partię Wolności w Niderlandach, Ligę Północną we Włoszech, Podemos w Hiszpanii, Jobbik na Węgrzech, Alternatywę dla Niemiec, Front Narodowy we Francji (Eatwell, Goodwin, 2020, s. 139). Brytyjscy politolodzy podkreślają, że populizmu nie można umiejscawiać w obrębie rozpowszechnionych, aczkolwiek zdezaktualizowanych, podziałów ideologicznych na prawicę i lewicę (Eatwell, Goodwin, 2020, s. 72). Dewaluacji i dezaktualizacji tych pojęć poświęcono już wiele uwagi w literaturze naukowej (por. Kwiatkowska i in., 2016; Giddens, 2001; Lipiński, 2011), a potwierdzeniem tej tezy jest częsta dyfuzyjność haseł między dyskursami konserwatywnym, liberalnym czy socjaldemokratycznym oraz heterogeniczność postulatów prezentowanych przez współczesne partie polityczne. Można zatem uznać, że obecnie jedyna zasadność wykorzystywania tego podziału w opisie polityki dotyczy ujęcia perswazyjnego w ramach dyskursu politycznego, gdyż oba pojęcia charakteryzują się stabilnymi semantyzacjami i służą dyferencjacji na poziomie komunikacji (Fleischer, 2003). Jednym z trafnych przykładów (wymienianych także przez Eatwella i Goodwina czy Levitsky'ego i Ziblatta) stanowić może partia Prawo i Sprawiedliwość, czerpiąca zarówno z tradycyjnej argumentacji prawicowej (np. aspekty wiary, patriotyzmu, konserwatyzm światopoglądowy) oraz lewicowej (np. poszerzanie

pakietu socjalnego, centralizacja państwa). Podobne odwołanie do różnych często wprost populistycznych tez na gruncie polskiej polityki można odnaleźć w programie wyborczym ruchu Kukiz '15. Obie wymienione formacje charakteryzował również dodatkowo daleko idący sceptycyzm do kwestii przyjmowania uchodźców w ramach tzw. kryzysu uchodźczego (zob. Lipiński, 2020); w wypowiedziach obu aktantów pojawiały się liczne sformułowania jawnie podważające status przybyszów, określając ich jako migrantów ekonomicznych, tzw. uchodźców (Olender, 2019, s. 190-195). Podobne zabiegi dyskredytacji w celu polaryzacji można zaobserwować wokół tematu mniejszości LGBT+ (Bennet i in., s. 56-59).

Również wyraźną niechęć wobec syryjskich uchodźców przejawiał rządzący na Węgrzech Fidesz czy narodowościowy Jobbik. Stosowane przez polityków strategie językowe były podobne do tych używanych w Polsce. Uchodźcy określani byli m.in. jako zagrożenie dla tożsamości narodowej, religijnej, bezpieczeństwa kraju, co doprowadziło do wzrostu odsetka postaw ksenofobicznych (Mészáros, s. 240-244).

Warto odnieść się do przytoczonych wcześniej analiz Instytutu V-Dem na temat stanu demokracji. W opisywanym badaniu, jako wskaźniki pozwalające porównać ze sobą kraje na świecie, przyjęto m.in.: wolność słowa, wolne wybory, niezawisłość sądów, zaangażowanie społeczne, pluralizm i wolność mediów, równość praw. Polska i Węgry w rankingu za rok 2020 odnotowały spadek wskaźnika demokratyzacji, a w zestawieniu lat 2010 i 2020 trend ten jest szczególnie wyraźny. Dla porównania w Czechach zmniejszył się on nieznacznie, natomiast na Słowacji pozostał niemal na identycznym poziomie (V-Dem, 2021).

CZYNNIKI SPOŁECZNE

Wyniki analiz Eatwella i Goodwina pokazują, że wyborców partii klasyfikowanych jako narodowo-populistyczne łączy ściśle określona korelacja poglądów, wyrażona za pomocą tzw. czterech cech: braku zaufania (*distrust*), deprivacji (*deprivation*), destrukcji (*destruction*) i rozpadu więzi (*de-alignment*) (Eatwell, Goodwin, 2020, s. 58-67). Wszystkie te elementy są ze sobą ściśle powiązane i charakteryzują

się wysoką korelacją i wynikowością. Pierwotny brak zaufania odnosi się do wiary w dobre intencje oraz profesjonalność klasy rządzącej i – szerzej – elit. Jego efektem jest poczucie wykluczenia przez poszczególne grupy społeczne z debaty lub braku bycia reprezentowanym przez polityków. Skutki tej deprywacji doprowadziły do poparcia wyjścia Wielkiej Brytanii z UE czy też dojścia do władzy Donalda Trumpa w USA, którego główny przekaz kampanii był zaadresowany do białych Amerykanów, mających poczucie wykluczenia poprzez priorytetyzację i stawianie przez Demokratów w centrum polityki różnych mniejszości. Zmiany etniczne lub ich widmo wywołały wzrost poczucia zagrożenia ugruntowanego stanu bezpieczeństwa społecznego, a więc groźby destrukcji, zniszczenia wartości, tożsamości i stylu życia większości obywateli. W USA wrażenie to spowodował gwałtowny wzrost liczby członków mniejszości narodowych w ostatnich dekadach, co skutkowało widoczną zmianą struktury społecznej, głównie w południowych stanach. W przypadku państw europejskich katalizatorem był kryzys uchodźczy oraz migracje zarobkowe.

Zbytним uproszczeniem byłoby jednak stosowanie identycznych kryteriów do opisu złożonych sytuacji poszczególnych państw. Uwagę zwracają kraje Europy Środkowo-Wschodniej, które w dużo mniejszym stopniu uczestniczyły w tzw. podziale kwotowym uchodźców z Syrii. W ich przypadku rozluźnienie związków z liberalną demokracją jest jeszcze bardziej widoczne i wynikać może z niesprawdzania się niektórych rozwiązań, wdrożonych na wzór zachodnich demokracji. Niezadowolenie wyborców wynika w tych krajach z bycia biernymi naśladowcami, wszak od lat stosowana narracja władz, nawołująca do budowania państwa na kształt zachodni, nie pozwoliła uchronić się przed skutkami wszelakich kryzysów. Co więcej, krytycy demokracji liberalnej jasno wskazują, że mimo wieloletnich tradycji ustrojowych w krajach Zachodu także tam popełniono liczne błędy, skutkujące kryzysem ekonomicznym, uchodźczym, kulturowym oraz demograficznym. To z kolei doprowadziło do wzrostu poziomu szowinizmu i ksenofobii oraz natywizmu kulturowego, gdyż naśladowcy, obserwując wydarzenia polityczne i społeczne na Zachodzie, nie chcieli ich już tylko biernie kopiować (Krastew, Holmes, 2018).

W Polsce i na Węgrzech powyższe tezy znajdują uzasadnienie w przypadku wzrostu poziomu ksenofobii w efekcie stosowania

przez polityków dyskursu wykluczającego wobec uchodźców. W obliczu tej retoryki, tworzącej poczucie potencjalnego zagrożenia, nastąpiło swoiste zamknięcie na innych i priorytetyzacja potrzeb własnych. To z kolei nadwreżyło zaufanie do tych polityków, popierających pomoc dla syryjskich uchodźców.

Do nadszarpnięcia zaufania do elit i wzmocnienia tendencji antydemokratycznych przyczynił się też kryzys ekonomiczny lat 2007-2009. Zdaniem narodowych populistów internacjonalny kapitalistyczny wolny rynek, podlegający w wielu aspektach samoregulacjom, nie zareagował wystarczająco, by zapobiec kryzysowi oraz by przeciwdziałać jego skutkom. Mit eksperckich i nieomylnych elit runął, a rozciągnięte w czasie negatywne efekty kryzysu dalej stopniowo rodziły niepokój i frustrację wyborców, którzy czuli się oszukani (Holmes, Krastew, 2018). Tym samym wzmocniono, a także odświeżono bipolarność pojęć elity i ludu (por. Wodak, 2017).

CZYNNIKI MEDIALNE

Trzecim faktorem jest konstrukcja rynku medialnego oraz niejako zaprogramowany sposób konsumowania treści przez odbiorców mediów. Szczególną uwagę w tym zakresie zwracają procesy komunikacyjne zapośredniczone komputerowo. W literaturze nie brak pozytywnych, jak i negatywnych ocen korzystania z narzędzi Web 2.0.

Niemniej im dłużej trwa swoista immersyjność, tym więcej wiemy o wpływie zelektronizowanych mediów na społeczeństwo i wnioski te coraz częściej mogą prowadzić do szeregu pesymistycznych konstatacji. Niewątpliwym sukcesem skonwergowanych mediów jest dezintermediacja, jednak skrócenie drogi poszczególnych komunikatów, częściowa rezygnacja z filtrowania treści i obejście *gatekeeperów*, skutkuje także częstszą obecnością *fake newsów* oraz potocyzacją i pauperyzacją języka. Co więcej, inkorporowanie różnych czynności przez serwisy należące do wielkich koncernów medialnych (np. Facebook przejmujący funkcje forów internetowych, wyszukiwarek, komunikatorów, albumów ze zdjęciami, platform płatniczych itp.) uzależnia użytkowników od tych firm. Stosowane przez social media algorytmy wyświetlania treści pokazują użytkownikom jedynie te informacje, które są zbieżne z ich światopoglądem, tworząc obraz

spójny, a wręcz homogeniczny, eliminując stopniowo te, które miałyby być z nimi sprzeczne. Obserwowane jest więc komunikowanie w ramach komór pogłosowych (zob. Sunstein, 2017), tworzących się w obrębie baniek filtrujących (zob. Pariser, 2011). Można zatem wskazać na dwa podobne mechanizmy, które mimo swojej relatywnej nowości doczekały się licznych opracowań i badań (por. Schaub, Morisi, 2019; Matuszewski, 2018; Welzer, Grotowicz, 2016). Oba zjawiska łączy konkretny efekt – wzmożone polaryzowanie społeczeństwa. Tym samym dzięki algorytmom korporacjom udaje się uzyskać zadowolenie i – co ważne – zaufanie odbiorcy, a jednocześnie ten sam odbiorca zamykany jest w czterech ścianach swoich własnych przekonań (zob. Sunstein, 2017). Następnie, zgodnie z przyjętym konsumpcyjnym modelem funkcjonowania mediów, tacy stypizowani (Fleischer, 2017, s. 152-161) użytkownicy są celem starannie stargetowanej reklamy (także politycznej). Populistyczni politycy mogą więc za pomocą analizy łatwo dostępnych danych (preferencji wyborców), skonstruować swój program wyborczy, ukierunkowany na większe grupy elektoratu. Tym samym polaryzacja przekonań ulega pogłębieniu poprzez upraszczanie wersji wypowiedzi oponenta (oraz generalnie opieranie się na uproszczeniach), budowanie samopotwierdzających się schematów oraz utrwalanie się i bazowanie na stereotypach (Merton, s. 74-77). Liczne badania i obserwacje odnotowują wzajemną relację pomiędzy populistami a sposobem funkcjonowania social mediów (np. Jakubowski, 2017; Bennett i in., 2019; Blassnig i in., 2019).

Mechanizm działania serwisów o zasięgu globalnym narzuca milionom użytkowników jednolity sposób konsumowania treści niezależnie od kraju. Przywołane analizy jasno pokazują, że sposób funkcjonowania social mediów sprzyja rozwojowi i rozpowszechnianiu procesów dezinformacyjnych, co może prowadzić do rozprzestrzeniania się, popularyzacji i utrwalania tez prowadzących do fragmentacji i odrywania się elektoratów tradycyjnych partii i ich dryfowania w stronę partii populistycznych, które nierzadko w swojej agendzie politycznej mają hasła bezpośrednio lub pośrednio nawołujące do odejścia od przyjętych reguł i systemów państwowych, w tym dystansujące się od postaw demokratycznych (zob. Pomerantsev, 2020).

WYNIKI ANALIZY

Wywód miał na celu prezentację funkcjonowania czynników politycznych, społecznych i medialnych, które wpływają na erozję demokracji, na przykładzie Polski i Węgier. Zebrane na bazie analizowanej literatury mechanizmy dotyczyły głównie sytuacji w USA, w związku z tym ich zestawienie ze specyfiką polską oraz węgierską pozwoliło stwierdzić, że – pomimo szczegółów w ich dyskursywnej realizacji – mają one charakter globalny i tym samym umożliwiają przenikanie poszczególnych konstrukcji komunikatów pomiędzy różnymi krajami. Czynniki polityczne, dotyczące głównie komunikacji aktantów polityki oraz jej wpływu na bieżącą politykę, pozwoliły wskazać stosowane strategie wykluczenia, strachu i konstruowania obrazu obcego, kierującego uwagę na problemy migracji, globalizacji i rozliczania z przeszłością. Czynniki społeczne odnosiły się do zmniejszenia zaufania do elit oraz rozpowszechnienia postaw rasistowskich i ksenofobicznych w społeczeństwie, natomiast czynniki medialne wiązały się z wykreowanymi sposobami konsumpcji treści, wzmacniającymi polaryzację poglądów i znacznie ułatwiającymi szerzenie tez populistycznych i antydemokratycznych. Na podstawie powyższych wniosków warto odnotować obserwację dotyczącą wynikowości i chronologiczności występowania opisywanych czynników. Ujmując zwięźle, w pierwszej kolejności muszą wystąpić czynniki polityczne i medialne, dające sposobność zaistnienia strategii dyskursywnych, podających w wątpliwość prymat demokracji, oraz rozpowszechnienia ich w mediach masowych, a następnie poprzez dekodowanie otrzymywanych komunikatów następuje utrwalenie w świadomości wykreowanych konstruktów i postaw, prowadzących się do ograniczenia zaufania społecznego.

Wspomniane strategie dyskursywne populizmu mają na celu przewartościowanie życia społecznego w wielu aspektach, w tym rozmycia granic między tym, co merytoryczne i tym, co populistyczne. Dlatego antydemokraci przedstawiają siebie jako obrońców demokracji, podczas gdy w rzeczywistości swoimi poczynaniami przyczyniają się do rozmontowania utartych rozwiązań ustrojowych (Viktor Orban dumnie głosi tezę o skonstruowaniu demokracji neoliberalnej). Politycy ci wykorzystują czynniki służące symplifikacji złożonych problemów w celu osiągnięcia doraźnych korzyści wyborczych.

WNIOSKI

Przyglądając się mechanizmom, strategii i dyskursowi debaty politycznej na świecie (w tym USA, Polsce i Węgram), można odnieść wrażenie, że tematy w nich poruszane są zbieżne. Populiści dostosowali się do zasad zdigitalizowanego świata konsumpcji oraz ukrytych fobii poszczególnych społeczeństw. Larry Diamond (2015), amerykański socjolog, aktualną sytuację na świecie trafnie określa mianem okresu demokratycznej recesji. Niewątpliwie obrońcy wartości demokratycznych powinni wnikliwiej analizować badania społeczne prowadzone przez politologów, socjologów czy komunikologów, by zrozumieć sposób funkcjonowania globalnych mechanizmów na wzrost zainteresowania populistycznymi politykami.

BIBLIOGRAFIA

- Autocratization Turns Viral. Democracy Report 2021. https://www.v-dem.net/media/filer_public/74/8c/748c68ad-f224-4cd7-87f98794add-5c60f/dr_2021_updated.pdf (07.05.2021).
- Bennett, S. Lipiński, A., Stępińska, A., Abadi, D., Gammeltoft-Hansen, T., Hubé, N., Baloge, M., Bobba, G., Butkeviciene, E., Brands, C., Kocián, J. (2020). *Populist Communication on Social Media*. Centre for Social Sciences, Centre of Excellence of the Hungarian Academy of Sciences (Węgry). DOI: 10.17203/KDK420.
- Blassnig, S., Ernst, N. Engesser, S., Esser, F. (2019). Populism and Social Media Popularity. How Populist Communication Benefits Political Leaders on Facebook and Twitter. W: D. Taras & R. Davis (red), *Power Shift? Political Leadership and Social Media* (s. 97-111). New York: Routledge.
- Blombäck S. (2020). Populism as a Challenge to Liberal Democracy in Europe. W: A. Bakardjieva Engelbrekt, N. Bremberg, A. Michalski, L. Oxelheim (red.), *The European Union in a Changing World Order* (s. 217-243), Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18001-0_9
- Burr, V. (2003). *Social constructionism*. Londyn: Routledge.
- Diamond, L. (2015). Facing Up to the Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 141-155. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>
- Diamond, L. (2019). Democracy Demotion: How the Freedom Agenda Fell Apart. *Foreign Aff.*, 98(4), 17-25.

- Drinóczi, T., Bień-Kacała, A. (2019). Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland. *German Law Journal*, 20(8), 1140-1166. doi:10.1017/glj.2019.83.
- Eatwell, R., Goodwin, M. (2020). *Narodowy populizm. Zamach na liberalną gospodarkę*. Katowice: Wydawnictwo Sonia Draga.
- Fleischer, M. (2003). *Polska symbolika kolektywna*. Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- Fleischer, M. (2017). *Konstrukcja rzeczywistości 3*. Kraków: Wydawnictwo LIBRON.
- Giddens, A. (2001). *Poza prawicą i lewicą. Przyszłość polityki radykalnej* (tłum J. Serwański). Poznań: Zysk i S-ka.
- Jakubowski, J. (2017). Populizm i social media – małżeństwo z rozsądku? *e-Politikon*, 24, 30-58. http://kubajakubowski.pl/wpcontent/uploads/2018/03/J_Jakubowski_Populizm_i_nowe_media.pdf
- Jaskulski, A. (2016). Procedury kontroli przestrzegania praworządności i zasad demokracji przez Unię Europejską na przykładzie Węgier i Polski. *Rocznik integracji europejskiej*, 10, 229-241. DOI: 10.14746/rie.2016.10.14.
- Krastew, I., Holmes, S. (2018). Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents. *Journal of Democracy*, 29 (3), 141-155. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/explaining-eastern-europe-imitation-and-its-discontents-2/>
- Kwiatkowska, A., Cześnik, M., Żerkowska-Balas, M., Stanley, B. (2016). Ideologiczna treść wymiaru lewica–prawica w Polsce w latach 1997-2015. *Studia Socjologiczne*, 4(223), 97-129.
- Lakoff, G. (2006). *Simple framing*. <https://georgelakoff.files.wordpress.com/2011/03/2006-simple-framing.doc>
- Levitsky, S., Ziblatt D. (2018). *Tak umierają demokracje*. Łódź: Liberte!
- Lipiński, A. (2017). Podział lewica–prawica w perspektywie konstruktywistycznej. *Środkoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 143-167. DOI: 10.14746/ssp.2017.2.8.
- Lipiński, A. (2020). Constructing ‘the Others’ as a Populist Communication Strategy. The Case of the ‘Refugee Crisis’ in Discourse in the Polish Press. W: A. Stępińska (red.), *Populist Discourse in the Polish Media*, (s. 155-180.). Poznań: WNPiD.
- Lipiński, A. (2020). W poszukiwaniu ontologii populizmu – dylematy definicyjne. *Przegląd Polityczny*, 1, 131-148. DOI: 10.14746/pp.2020.25.1.10.
- Matuszewski, P. (2018). *Cyberplemiona: analiza zachowań użytkowników Facebooka w trakcie kampanii parlamentarnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Merkovity, N., Bene, M., Farkas, X. (2021). *Hungary: The Illiberal Crisis Management*. W: D. Lillekern, J.A. Coman, M. Gregot, E. Novelli, *Political Communication and COVID-19. Governance and Rhetoric in Times at Crisis* (s. 269-279). DOI:10.4324/9781003120254-26.
- Merton, R.K. (2002). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mészáros, E., Pachocka, M., Misiuna, J. (red.) (2019). *Muslim Minorities and the Refugee Crisis in Europe. Narratives and Policy Responses* (s. 235-253). Warszawa: Wyd. SGH.
- Müller, J.W. (2017). *Co to jest populizm?*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Olender, K. (2019). *Wartości we wpisach polskich partii politycznych w Internecie w okresie okołowyborczym w 2015 roku*. Wrocław: Libron.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Londyn: Penguin UK.
- Pierzchalski, F., Rydliński, B. (red.) (2017). *Autorytarny populizm w XXI wieku. Krytyczna rekonstrukcja*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Pomerantsev, P. (2020). *To nie jest propaganda. Przygody na wojnie z rzeczywistością*. Warszawa: Wyd. Krytyki Politycznej.
- Repucci, S. (2019). *Media Freedom: A Downward Spiral*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-and-media/2019/media-freedom-downward-spiral>
- Ross, E.W. (2020). The Problem of Democracy in the Time of Trump. *Educazione aperta*, 6, 139-151.
- Schaub, M., Morisi, D. (2019). Voter mobilization in the echo chamber: Broadband internet and the rise of populism in Europe. *European Journal of Political Research*, 59 (4), 752-773. DOI: 59. 10.1111/1475-6765.12373.
- Schmidt, A. (2018). Challenges of the illiberal democracy in Hungary. Some aspects to the 2018 elections. *Polski Przegląd Politologiczny*, 6(2), 70-90. <http://dx.doi.org/10.2478/ppsr-2018-0014>
- Stępińska, A. (red.) (2020). *Populist discourse in the Polish media*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Sunstein, C.R. (2017). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton: Princeton University Press.
- The Economist. Intelligence Unit. www.eiu.com/topic/democracy-index (25.11.2020).
- Welzer, H. i Grotowicz, W. (2016). *Samodzielne myślenie*. Słupsk: Wydawnictwo Dobra Literatura.
- Wike, R., Simmons, K., Stokes, B., Fetterolf, J. (2017). *Globally, Broad Support for Representative and Direct Democracy but many also endorse non-democratic alternatives*. <https://www.pewresearch.org/global/2017/10/16/globally-broad-support-for-representative-and-direct-democracy/>

Wodak, R. (2017). The “Establishment”, the “Élites”, and the “People”: Who’s who?. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 551-565.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>